

МИЛОШ ТИМОТИЈЕВИЋ

ПОЛИТИКА, УМЕТНОСТ И СТВАРАЊЕ ТРАДИЦИЈА

(Подизање споменика Надежди Петровић у Чачку 1955. године)

Милош Тимотијевић
УУ 32000 Чачак
Народни музеј Чачак

UDK: 725.945.323

Јавни споменици су незаобилазни симболи сваког града по коме се он препознаје, памти. Понекад, они и надахњују снагом поруке исказане кроз имагинацију уметника преточену у скулптуре или конструкције. Због своје транспарентности, великих материјалних средстава потребних за реализацију пројеката такве врсте, као и незаобилазног утицаја политике, идеологије, религије, естетских критеријума времена у коме се стварају, јавни споменици поред поруке која им је намењена њиховим подизањем, увек са собом носе и колективне психолошке вредности епохе у којој су настали. Често, то су једине поруке које премосте суд времена.

Измењена стварност која настаје са индустријализацијом привреде, урбанизацијом и општом модернизацијом друштва, различита од

предања и вредности аграрног патријархалног друштва, захтева и „нове” традиције. Један од начина утискивања званичне верзије прошлости у свест људи, када се садашњост убрзано мења а „старе традиције” више нису довољно прилагодљиве и подесне за друштво које се преображава, свакако је и подизање јавних споменика.¹ Овај рад је покушај да се на примеру Чачка, и подизања споменика Надежди Петровић, прикажу и делимично осветле напори и подстицаји локалне заједнице да путем јавних споменика пренесе поруку друштвене заједнице будућим генерацијама, као вредност која ће створити и учврстити осећај њихове припадности своје граду, одређеној политичкој оријентацији, идеологији или религији, односно створити и обезбедити осећај колективног идентитета.

Подизање споменика и стварање традиција

За разумвање смисла подизања споменика најбоље је поћи од етимологије те речи која нас упућује на помињање, сећање, памћење, незаборав на особу или догађај коме друштво или одређени појединац придају важност и значај. Подизање споменика у исто време, када је у питању друштвена заједница, увек представља и слављење одређене групе традиција, која у овом случају не подразумева више само спонтано ширење прича, поука, веровања и обичаја у народу, већ смишљену акцију модерног друштва које на овај начин, кроз државно спонзорисање и идеолошко вођење, презентује одређене садржаје прошлости јавности.² Подизање споменика је и слика психолошких особина и интелектуалне висине јавног мњења одређене епохе.³

Конкретне потребе за јавном скулптуром, којом би се обележила сећања на људе којима заједница придаје важност, доводи овај вид уметности у ситуацију обавезе приказивања јасно читљиве друштвене

1. Olga Manojlović, *Koncentrični krugovi pamćenja: sećanje, tradicija i istorija*, Tokovi istorije 1-2, Beograd 1996, str. 93.

2. Olga Manojlović, n.d., str. 94-96.

3. Olga Manojlović, n.d., str. 96. Свака традиција има битну васпитну улогу јер утиче на самосвест и омогућава идентификовање и самоидентификовање неке групе, покрета народа, државе, а истовремено обогаћује област културе многим садржајима. Преопсење традиција путем јавних скулптура требало би да на овај начин донесе сазнање које доприноси тачнијем виђењу света, омогућујући поуздано самосазнање које дозвољава суочавање са својом прошношћу, како би се у њој сагледале многостране и међусобно противуречне реалности живота неке заједнице. Свест о заједничкој прошлости, која се формира у оквиру колективног памћења битно, одређује идентитет једне нације и умиогоме утиче на појаву, развој и облике исказивања националних осећаја (Andrej Mitrović, *Raspravlanja sa Klio. O istoriji, istorijskoj svesti i historiografiji*, Sarajevo 1991, str. 212; Мирослав Јовановић, *У лавиринту традиција: од „Са. Сае” до „Мишриљеице” и „Бухка”*, Годишњак за друштвену историју IV-1, Београд 1997, стр. 98).

и политичке поруке која не би била замагљена, односно стварања императива да скулптура буде у функцији социјалних, политичких и сентименталних колективних представа.⁴ Скулптура је због својих меморијалних могућности јаче изложена утицајима таквих аспирација, а често је бивала и инспиративни медијум полемичарима о вредностима и дометима уметничког деда.⁵ Уплив дневне политике и идеологије тим пре био је јачи, што је утицало на естетске домете овог вида уметности.

Један од начина којим је могуће пратити цивилизацијски ход једног насеља, његово напредовање или назадовање, напоре и посртања да град постане естетски пријатније и складније место за живот, јесте и анализа подизања јавних споменика који су несумњиво незаобилазан симбол преношења традиција и „место сећања” које је одређена заједница предвидела за будуће генерације.

Један век подизања јавних споменика у Чачку (1859-1955)

Све до друге половине XIX века није постојало српско вајарство. Пре тога су живеле само црквена орнаментика, народна пластика и фолклор. Један од узрока таквог кашњења је и нетрпељивост православне цркве према скулптури.⁶ Монаси Србије и млада грађанска класа нису успели да обезбеде неку посебну базу за подизање јавних споменика, који тек крајем XIX века полагано насељавају тргове, јавне паркове и јавне зграде. Од почетка развоја, вајарство је везано за раст младог грађанског друштва, тако да се константно суочава са такозваним „балканским комплексом” и лебди у процепу између равнодушно-сти самодовољне патријархалне средине и амбиција просвећеног слоја грађанске класе да у доскоку сустигне и закорачи у Европу.⁷

Чачак је, као једана од најмањих вароши у Србији XIX века са неразвијеном привредом и танким грађанским слојем, „боловао” од свих набројаних мана. Ипак, подстицаји за подизање споменика нису недостајали. Први јавни споменик у Чачку подигнут је у част другог доласка на власт у Србију Милоша Обреновића 1859. године. То је био обелиск од дрвета на каменом постаменту, рад Јакова Крена. Споменик је

4. Miodrag Protić, *Jugoslovenska skulptura 1870-1950*, Jugoslovenska umetnost XX veka, Beograd 1975, str. 27.

5. Marija Pušić, *Srpska skulptura 1880-1950*, Jugoslovenska umetnost XX veka, Beograd 1975, str. 62.

6. Miodrag Protić, *Savremenici. Likovne kritike i eseji*, Beograd 1955, str. 20.

7. Марија Пушић, и.д., стр. 61-62.

уклоњен када се приступило регулацији града почетком деведесетих година XIX века.⁸

Планови за подизање јавних споменика постојали су и касније. Савременици догађаја сачували су у сећањима још један покушај да се оствари подухват такве врсте. Пред крај XIX века, краљеви Милан и Александар Обреновић посетили су Чачак 6. октобра 1898. године, и на простору испред цркве и окружног здања положили камен темељац за споменик Танаску Рајићу који на том месту никада није подигнут.⁹ Идеја о подизању споменика Танаску Рајићу наставила је да живи и даље, тако да је у захтеву групе грађана да се смени општинска управа, укупно 131 особа, од 18. маја 1929. године, стајала и следећа примедба: забрана саобраћаја делом улице Краља Милана као и стварање проширења да би се на њему подигао споменик Танаску Рајићу.¹⁰

На основу досадашњих истраживања и доступне изворне грађе, није познато да су постојале још неке иницијативе да се у Чачку подигну јавни споменици било коме. Ипак, град није био без традиција у области вајарства. Брат вајара Ђорђа Крстића, Аристид, имао је од 1891. апотеку у Чачку, чији излог је красила фигура гуслара, копија рада урађеног за споменик Косовским јунацима у Крушевцу. Ова скулптура данас се налази у Галерији Матице српске у Новом Саду.¹¹

Бројне жртве и страдања у устанцима и ратовима током XIX и почетком XX века, нису дуго година обележени јавним споменицима у Чачку и најближој околини. Тек по завршетку Првог светског рата, повећава се број индивидуалних споменика ратницима на гробљима, а потом и на плочама које су постављане на зидове цркава. Већи друштвени значај од свих осталих знамења представљао је споменик подигнут на чачанском гробљу војводи Степи Степановићу, после његове сахране 27. априла 1929. године, поручен и плаћен за живота војводе, у облику обелиска израђеног у мермеру који садржи и плакету војводиног ли-

8. Дрвени део споменика урадио је Јаков Крен који је са својим братом Фердинандом отворио прву пивару у Чачку и истовремено се бавио пиварским занатом. Изглед споменика сачуван је на цртежу Феликса Каница из 1860. године. Споменик није постојао 1897. године када је по друти пут Феликс Каниц посетио град (Радивоје Бојовић, *Чачак на цртежу Феликса Каница 1860. године*, Богородица градачка у историји српског народа, Чачак 1994, стр. 258).

9. Камен који је закопан, по сећању савременика, био је прилично велики, наводно неколико стотина килограма тежак у кога је стављена флаша испуњена уљем у коју је мотуга повеља са потписима краљева Милана и Александра Обреновића (Јован Кривача и Илија Кривачић, *Забелешке знајинијих догађаја (1853-1909)*, приредио Милутин Јаковљевић, Изворник 1, Чачак 1984, стр. 29).

10. ИАЧ, Општина Чачанска К-42, Ф-П бр. 668.

11. Ратомир Кулић, *Кашалог вајарских радова Галерије Матице српске*, Нови Сад 1989, стр. 41.

ка у бронзи, рад вајара Ђорђа Јовановића.¹² Овај споменик постао је обележје по коме се Чачак препознавао, место посета екскурзија које су долазиле у град.¹³ Држава, као ни било која друга организација, нису учествовале у подизању овог обележја, иако је оно постало знаменитост Чачка.

Иницијатива да се у граду постави обележје посвећено прослављеном војводи, подстакнуто је дан након сахране војводе Степе Степановића, 28. априла 1929. године, када се у Чачку оснива „Одбор за подизање споменика војводи Степи Степановићу“. Прилози за овај подухват прикупљани су следећих година. Како није било могућности да сума коју су успели да добију прилозима покрије трошкове акције, Одбор је 24. марта 1936. предао сав новац, укупно 91.861,42 динара, за потребе изградње нове основне школе у граду која је носила име војводе Степе Степановића. У исто време „Занатско удружење за варош Чачак и срез трнавски“ имало је намеру да направи занатски дом „Војвода Степо“ у оквиру кога је требало да у једном одељењу буде музеј посвећен војводи, као и биста „за вечита времена“. Новац за овај пројекат нису добили, па је остао неостварен. Општина која је добила сав новац од „Одбора за подизање споменика војводи Степи Степановићу“, била је „вољна поставити бисту Степину у школи“. Председик општине Радојко Солујић обратио се Војно-техничком заводу у Чачку за извештај колико би стајала израда „бисте са попрсјем у природној величини, а ако завод има готову бисту колико би она стајала“. Општина је обећавала да ће плаћање бити извршено одмах по пријему бисте у Крагујевцу. Овај допис је завршен речима „Хитно је“ са потписом председника Солујића.¹⁴ На основу досадашњих сазнања биста није никада направљена.

Први споменик жртвама Првог светског рата подигнут је на градском гробљу, и то свим жртвама укључујући и погинуле и умрле војнике Централних сила. Свечано откривање обележја обављено је 23. септембра 1934. године, уз свечаност којој су присуствовали представници свих земаља из којих су потицали страдали војници. Пројекат за споменик у облику четворостране пирамиде са квадратним базисом, засеченим врхом и обележјима све четири велике конфесије (православља,

12. Теодосије Вукосављевић, *Споменници и спомен обележја ослободилачких рајдова у Чачку и трнавским селима до 1918. године*, ЗРHM XXI, Чачак 1991, стр. 301-302, 307-308; Рагомир Кулић, и.д., стр. 68.

13. *Коло српских сесџара из Сарајева на гробу Војводе Степе*, „Задруга“ бр. 12, Чачак 1. јун 1939, стр. 4.

14. ИАЧ, Општина Чачанска, К-66, Ф-2 бр. 226; Ковиљка Летић, *Основна школа у Чачку од 1918. до 1941. године*, ЗРHM XXII/XXIII, Чачак 1994, стр. 292.

католицизма, ислама, јудаизма), без ликовних представа, урадио је инжењер Исидор Јањић, а радове је извео чачански каменорезац Франческо Бербеља. Укупна цена радова ове спомен-костурнице износила је 42.500 динара. Министарство правде је учествовало са 20.000 динара, а остатак суме је сакупљен иницијативом Помоћне женске секције ФИДАК-а, међународне организације жена, која се бринула за обележавање места погибије војника у Првом светском рату. У обилазак споменика излазило се сваке године обавезно 5. августа, 15. септембра и 11. новембра.¹⁵ Због своје локације на градском гробљу, удаљености од града, као и проблематичности слављења традиције интернационализма и пацифизма, недостатка довољно речитих ликовних решења, овај споменик није постао обележје Чачка.

Град је своје урбано лице добијао тек тридесетих година XX века, а у складу са тим полагано су се јављала и интересовања за слављење традиција грађанског друштва које нису биле директно везане за борбу, рат, жртвовања и страдања. Уочи Другог светског рата, народни посланик за срез Љубићки Војко Чвркић је заједно са Миодрагом Васићем председником чачанске општине, 10. септембра 1939. године свечано открио споменик Весу Милекићу, председнику општине Чачак пред Први светски рат и истакнутом радикалу, рад вајара Божидара Обрадовића. То је био први јавни споменик, подигнут на простору урбаног дела града (постављен на улазу у градски парк), са ликовном представом личности коме је посвећен. Постојала је идеја да се са том праксом настави и подигну обележја и другим заслужним Чачанима везаним за развој града у мирнодопско време. Сви за које се то планирало припадали су Народној радикалној странци и у оквиру ње направили каријеру.¹⁶

Упоредо са покушајима да се остваре ове идеје, комунисти Чачка су стварали своју традицију. Смрт Драгише Мишовића, и његова сахрана у Чачку 20. јануара 1939, потресли су читав крај. Мишовићев гроб постао је састајалиште чланова КПЈ и СКОЈ-а, који су организовали редовне помене. Сакупљан је и новац за подизање споменика, путем продаје фотографија Драгише Мишовића, као разгледница са цртежом макете будућег обележја. Споменик је откривен 20. октобра 1940. године, рад вајара Влада Пиперског, а постамент је израдио Франческо

15. Теодосије Вукосављевић, *Споменик рајницима првог светског рата на гробљу у Чачку*, ЗРHM VI, Чачак 1975, стр. 227-242.

16. ИАЧ.ГП.К-35 Ф-ВИ бр.497; Богумил Храбак, *Приредни, друштвени односи и политички живот Чачка 1918-1941*, ЗРHM XXIV, Чачак 1995, стр. 264; Милош Тимотијевић, *Општина Чачак и њени председници 1918-1941. (капитално изложбе)*, Чачак 1999, стр. 24.

Бербела. Споменик је почетком 1942. склоњен и сакривен, услед опасности од уништења, да би се после Другог светског рата поново поставио на своје место.¹⁷ На искуствима трауме, комунисти су постепено градили своју традицију, формирали свој систем вредности за чије су потпуно остварење морали да сачекају завршетак Другог светског рата, из којег су изашли као победници. И овај споменик постављен је на градском гробљу, и није имао карактер потпуно јавног обележја.

Покушај стварања традиција кроз подизање споменика у граду није мимоишао ни Српску православну цркву. На једној од свештеничких скупштина Епархије жичке 1940. године, дошло се на идеју подизања споменика Ђакону Авакуму. Управа свештеничког удружења обратила се свештенству града Чачка ради покретања ове иницијативе, пошто би се споменик подигао у самом граду, на простору између цркве, гимназије и тадашње основне школе. Основани одбор је очекивао да ће се првенствено од српске школске омладине скупљати прилози у целој земљи, која треба да „веже срце своје и душу своју за витештво младога и дивног Ђакона Авакума и да тако витештвом и јунаштвом набреца прса своја”. Споменик је замишљен као украс и понос, знак и опомена у самом граду Чачку, на најлепшем месту, како би се „одужио дуг захвалности нашим незаборавним првоборцима, који пострадаше на пољу верско-националне части”.¹⁸ Овај план никада није остварен.

Недалеко од града, на брду Љубићу подигнут је 1940. године споменик у облику стуба, високог осам метара од грубо тесаног гранита, Танаску Рајићу и осталим јунацима боја одиграног 1815. године, рад ва-

17. Димитрије Јањић, Драгана Петровић, *Доктор Драгица Мишовић*, Чачак 1979, стр. 125; Милован Вуловић, *Споменици и спомени обележја НО рајона чачанског краја*, ЗРHM II, Чачак 1971, стр. 258-259; Милон Тимотијевић, *Чачак у предвечерје Другог светског рата 1938-1941. Социјална, економска и политичка ситуација*, ЗРHM XXIX, Чачак 1999, стр. 190, 203-204.

18. Образложење за покретање ове акције садржало је и следећа објашњења: „*Наш народ кроз целу своју животињу историју имао је крсовских мука, прадедија, њадана и вискрсења, али се не сме заборавити да отаџ може доћи ново Косово, стварајући од праоцима, и њада, њада ће наситити духовно ројство и њошало осиромашење. Да нас не би несрећне зашлекао њај стварајући судњи дан Господњи, њозвају смо сви без изузека, да уздижемо и очувамо оно њије смо у наслеђе добили и да одужимо свој дуџ отима, који су својим животињама кроз њецику, њамну и њуну њрмљавине и олаје још чували и очували светиње њице, име Србиново и веру њеџову... и ми, са своје ствране њокренули смо акцију да у име Боже, и на видљив начин одужимо се сенима њакона Авакума и њеџових друџова, чија је њраџична и мученичка смрт била, јесте и биће диван њимер за велике узмахе и будућа њреџнућа њицеџ народа и њице омладине. Тај дуџ њреби манифестовајући било на који начин, но ми смо реџили да њо учинимо подизањем дивног и реџезентацијивног споменика њакону Авакуму и друџовима у Чачку, који ће садање џенерације и будућа њокољења њошсећајући на њихово херојство и мученичку смрт, њошмињући свакоџа од нас, како и са коликим жаром њреба волеџи свој народ и своју веру ” (Смрт Ђакона Авакума и њеџових друџова, „Жички благовесник” бр. 8, Краљево, август 1940, стр. 22; *Подизање споменика Ђакону Авакуму*, исти број, стр. 26-28).*

јара Милована Крстића.¹⁹ Ово обележје никада није до краја завршено и налазило се, као и данас, ван урбане целине, а тиме и удаљено од свакодневног градског живота и могућности непрестаног подсећања на тај догађај и традицију коју слави.

Покретање иницијатива за изградњу јавних обележја није била необична и усамљена појава у време пред Други светски рат. Тридесетих година XX века у Краљевини Југославији владала је права еуфорија подизања јавних споменика. Захваљујући приватној иницијативи националних и културних друштава којима је укидање парламентаризма и проглашење интегралног југословенства дало нови импулс, масовно су подизана обележја са циљем слављења династије и српске ратне прошлости у намери потстицања патриотског духа и родољубивих осећања код становништва.²⁰ Овај тренд само је делимично захватио Чачак, иза кога није остало превише јавних обележја.

После завршетка Другог светског рата, и преузимања власти од стране комуниста, настаје сасвим нови период у развоју друштва, па и уметности. За разлику од неких других видова ликовног стваралаштва, постојала је конкретна потреба за јавном скулптуром у раздобљу непосредно после крвавог рата и револуције коју су комунисти доживљавали као прелом који ће решити сва питања људске егзистенције и смисла историје. Владао је својеврстан религиозни занос и вера у остварење друштва вечите правде. Спомеником је требало обележити сећање на погинуле и стрељане, на хероје и жртве. Настала је огромна коњукура у коме се споменик често није посматрао као уметност, већ мотив који се представља, а пре свега се видео као израз пијетета преживелих према својим погинулим друговима.²¹ У исто време однос нове револуционарне власти према традицијама из Краљевине Југославије произилазио је из уверења потребе стварања „новог друштва“ совјетског типа, и сводио се на потирање, поништавање, потискивање и мењање садржаја прошлости и наметање нове визије света и пожељних друштвених вредности. Нова социјалистичка религија максимално је поједноставила односе у друштву, крећући од поставке да је пре револуције владало зло-капитализам. Култура је почивала на економској експлоатацији а након револуционарног преврата треба да наступи

19. Милован Вуловић, *Знамења слободе*, Чачак 1994, стр. 11, 17; Теодосије Вукосављевић, *Споменици и спомен обележја ослободилачких ратова у Чачку и ширнавским селима до 1918. године*, стр. 301.

20. Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије 1918-1941. III*, Београд 1997, стр. 297.

21. Miodrag Protić, *Jugoslovenska skulptura 1870-1950*, str. 27.

царство истине и вечне правде. Рађање социјалистичког друштва (религије) није обична историјска чињеница; то је нешто изузетно и јединствено, нека врста мистичног прекрета у самим основама историје²² Сурови грађански рат у условима окупације само је појачао такву врсту осећаја код преживелих чланова КПЈ, који су након 1945. године добили прилику да друштво обликују по својим мерилима.²³

Једна од првих акција нових власти било је враћање споменика Драгиши Мишовићу, сакривеном током рата. На годишњицу смрти, 18. јануара 1945. године, организован је велики скуп и посета гробу, када се окупило више хиљада људи из града и околине. На овом збору говорили су сви значајнији функционери КПЈ за овај крај. После посете гробљу, програм је настављен на главном градском тргу, а скуп је прерастао у демонстрације против владе у Лондону и краља Петра II Карађорђевића.²⁴

Већ крајем 1945. покренута је нова иницијатива, ископавање и пренос костију стрељаних партизана у кругу Војно-техничког завода Чачак. Ексхумација убијених, изградња гробнице у центру града и њено свечано откривање извршени су до почетка марта 1946, по идеји Милке Минић, која се залагала и за подизање споменика. Изградња овог обележја везивала се за уређење центра града. У исто време прикупљани су и прилози за подизање споменика. Акција није давала добре резултате, до половине маја 1946. године сакупљено је око 100.000 динара, што није било довољно. Са протоком времена, Одбор за подизање споменика смањивао је своје активности, па је ова акција полаганом замирала.²⁵

Осим овог покушаја, Чачак до средине педесетих година XX века није имао акције наручивања споменика којима би се славиле традиције комунистичког покрета. Начин да се обележи страдање припадника партизанског покрета током рата завршавао се на изради споменплоча на којима су уписивана имена погинулих и убијених.²⁶ Изостанак поруцбина вајарских радова којима би се славиле традиције комуни-

22. Kosta Nikolić, *Srpska istorija i religija*, Istorija 20. veka 1, Beograd 2001, str. 96.

23. Пример мењања назива улица у Чачку од 1945. до 1992. године јасно говори о великом ангажовању на послу утискивања јасних вредносних одредница према учесницима Другог светског рата и намери да се жртве грађанског рата никада не забораве (Милош Тимотијевић, *Називи улица Чачка 1893-1992. Један век израђивања колективног идентитета*, Годишњак за друштвену историју VII/2-3, Београд 2000, стр. 235-250).

24. Димитрије Јањић, Драгиша Петровић, н.д., стр. 125-126.

25. ИАЧ, Градски Народни фронт Чачак, Књига записника са седница ГНФ Чачка од 24. децембра 1945. до 13. јуна 1946. године.

26. Милован Вуловић, *Споменници и спомен обележја НО ратног чачанског краја*, ЗРНС II, Чачак 1971, стр. 252-266.

стичког покрета и револуције „спасли” су град од превеликог уплива социјалног реализма у уметности, који је неговао идеју да су циљеви и вредности такве уметничке оријентације изван ње саме. Оцена развоја скулптуре након 1945. године свела се на констатацију да је лака зарада на споменицима палим борцима била значајнија преокупација, него борба за нови квалитет. Овај период оставио је безброј лоших споменика у знаку рђавог заната, стереотипне патетике и театралности.²⁷

Град је велики културни преображај доживљавао почетком педесетих година XX века. Прво је основан Архив 1948. а недуго затим и музеј 1952. године. Читав ликовни живот града у то време усмерен је оснивању Народног музеја, и посебно у оквиру њега Одељења уметничке галерије (1954), која је имала задатак да учествује у организовању ликовних изложби и да прикупља значајна дела за будућу галерију.²⁸ Са оснивањем ове институције која је почела систематски да се бави заштитом материјалних остатака прошлости Чачка, променио се однос и према изградњи јавних споменика у граду.²⁹ Поводом осамдесетогодишњице рођења Надежде Петровић, из кругова људи блиских музеју родила се и идеја да се вајарским делима обележи живот и рад заслужних људи рођених у граду, а пре свега спомен обележјем овој уметници.

Идеја за подизање споменика палим борцима у центру града није заборављена и поново је актуелизована педесетих година. Регулациони план града, у кога би се уклопио и споменик, био је готов још 1947. године, али због великих финансијских средстава које је требало уложити у рушење старих и подизање нових објеката општина је одустала од тог решења. Нови план завршен је до маја 1953. године, а усвојен следећег месеца.³⁰ Већ током 1953. наручен је споменик стрељаним у Војно-техничком заводу 1941. године чије су кости од фебруара 1946. биле у центру града. Акција прикупљања новца за подизање споменика није престајала, ни након 1946. године, а путем натписа у локалним новинама грађанство је подстицано на давање прилога.³¹ Штампана је доносила вести о изгледу будућег споменика, рад вајара Градимира Алексића.³²

27. Miodrag Protić. *Savremenici. Likovne kritike i eseji*, str. 37.

28. Милица Петровијевић, *Меморијал Надежде Петровић. Двадесет изложби 1960-1998*, Чачак 1999, стр. 3, 9.

29. Милош Тимотијевић, *Оснивање музеја у Чачку*, ЗРМ XXVI, Чачак 1996, стр. 14; Витомир Василић, *Педесет година рада међуопштинског историјског архива у Чачку*, Изворник Грађа Међуопштинског историјског архива 14, Чачак 1998, стр. 7-9.

30. *Регулациони план Чачка на дискусији*, „Чачански глас” бр. 359, Чачак, 12. мај 1953, стр. 1; *Усвојен пројекат генералног плана Чачка*, „Чачански глас” бр. 365, Чачак, 30. јуна 1953, стр. 3.

31. *Прилози за споменик палим борцима у Чачку*, бр.310, Чачак 8. април 1952, стр. 2.

32. *Изглед будућег споменика*, „Чачански глас” бр.1, Чачак, 01. 01. 1954, стр. 5.

Упоредо са овим подухватом, прављени су планови да “Одбор за прославу 150-огодишњице Другог српског устанка”, на основу пронађеног пројекта споменика на Љубићу, организује да се постави рељеф приказа погибије Тапаска Рајића, а око споменика направи излетиште. За овај пројекат тражили су помоћ од 1.000.000 динара.³³ Централни споменик од кога се највише очекивало био је рад Градимира Алексића, посвећен изгинулим партизанима током рата, али постојао је и план да се подигну обележја Надежди Петровић, Владиславу Петковићу-Дису, Стевану Луковићу у Чачку, као завичајном граду, са циљем „културно-уметничког богаћења нашег града”.³⁴ За реализацију идеје подизања споменика Надежди Петровић, општина се обратила Ивану Мештровићу, који је тада боравио у Америци, у нади удовољења жељи Чачана, да изваја портрет уметнице.³⁵ Овај позив, испоставило се, био је од далекосежног значаја за културни преображај града.

Поред прављења планова за подизање нових споменика, почели су да се уклањају они који су раније постављени. У складу са истискивањем и раскидањем са вредностима буржоаског друштва, уклоњена је биста Весе Милекића из градског парка, крајем 1952. године, као непожељном виду слављења традиција у „новом друштву”.³⁶

Заједнички снови и надања: Надежда Петровић и Иван Мештровић

Објашњење значаја Надежде Петровић (1873–1915) за ликовни живот Србије није предмет овог текста, међутим, без кратког осврта на величину њеног дела није могуће разумети ни значај као ни људску и уметничку инспирацију Ивана Мештровића за подизања њеног споменика у Чачку.

Надежда је пошла из мале, ликовно необразоване средине, са закаснелим познавањем европског уметничког развоја, на школовање у Немачку где је израсла у европски образованог сликара. Након повратка из иностранства 1903, поред сликарства бавила се и публицистичком делатношћу. За њу је друштвена улога уметника била и нека врста мисионарства на културном, националном и социјалном пољу. Била је искрени борац за просветитељско-педагошку улогу културе.

33. *Споменик Тапаску Рајићу биће довршен*, „Чачански глас” бр.12, Чачак, 23. 03. 1954, стр. 1.

34. *Споменик Надежди Петровић*, „Чачански глас” бр. 35, Чачак, 14.09. 1955, стр. 5.

35. *Народну музеј Чачак* (удаљем текста само НМЧ), И-1588.

36. *Заборављене зислуђе*, „Чачански глас” бр.28, Чачак, 4. јул 1991, стр. 6.

Романтично је веровала да уметност може да промени свет. Почетком XX века у Србији услова за уметност није било. Често су послови друге врсте црпели њену енергију. Учествовала је у оснивању Кола српских сестара 1903. године, и била је уједно и први секретар и функционер те организације. Оснивачка скупштина уједно је била и до тада највећи женски митинг на коме се говорило о ситуацији у Старој Србији. До краја свог живота није посустала на националном пољу рада. Постала је позната личност, а да многи нису знали да је и сликар. Са свим жаром своје страсне душе Надежда је ступила као добровољна болничарка у рат већ 1912. године у Рашкој. Следеће године она је на истом послу у Призрену. Са почетком Првог светског рата, иако озбиљно нарушеног здравља, поново је болничарка у церској операцији. Иако је могла да буде на неком пријатнијем месту, него што је пољска болница иза првих линија фронта, што јој је српска влада и предлагала, Надежда је опет 1915. године на послу добровољне болничарке у Ваљеву, где је и умрла од тифуса 3. априла 1915. године.

После рата из кога се није вратила, писало се са дужним пијететом о Надежди Петровић као патриотском раднику и светлом примеру добровољне болничарке, о борцу и јунаку, с напоменом да је била и сликар. Тек после 1938. године, након прве ретроспективне изложбе, сагледао се њен уметнички допринос, уз атрибут претече савременог сликарства. Надежда је била сликар једног од авангардних токова своје епохе-колористичког експресионизма. На доживљај природе и стварности надградила је своју личност, свој занос, енергију и борбене тежње, цело своје заносно и жарко биће, али и осећај свога времена и његових ликовних токова. Припадала је оном пионирском слоју интелектуалаца, научника, уметника, који су на прелому векова из мале Србије хрлили у свет чија је историја била срећнија, па отуда и култура-плод високо развијеног друштва-богатија и континуиранија. Одлазили су често праћени отпорима и неразумевањем своје средине, али са убеђењем да ће на повратку донети земљи нова схватања, нове тековине људске мисли и духа, ново осећање света, нову естетику. Надежда је тај захтев испунила, српском сликарству донела је слободу изражавања, а њено дело обједињује квалитет, аутентичност и авангардност. За Надежду Петровић важи оцена да је припадала сазвезђу оних магистралних личности које су понос својих националних историја.³⁷

Средина у којој је Надежда деловала није јој била наклоњена. Дочекана је са неразумевањем и негодовањем. Надежда је желела да сво-

37. Катарина Амброзић, *Надежда Петровић*, Београд 1978, стр. 7-9, 106-118, 413, 419.

јом уметношћу и деловањем укључи наш културни простор у шири контекст савремених идеја. Имала је намеру да национално досегне вредност која ће да прерасте за мисао и уметност – сувише скучене домаће оквире. Својим делом сустижала је друге развијеније културе. Тежила је уласку у Европу, али не епигонски и безлично, него стваралачки и аутентично. Дубоко национално ангажована у свим својим акцијама, али руковођена увек вишим историјским циљевима, Надежда је била заокупљена проблемом националне уметности. Говорила је о неопходности „националне уметности са чисто народним обележјем”.

Таквој њеној представи и задатку уметности најбоље је одговарао стваралачки израз Ивана Мештровића (1883–1962). О његовом вајарству говорила је само у суперлативу. Он је за њу „талентиран уметник, мистичар, филозоф ... драги камен... који оригиналношћу својих идеја, својим стваралачким духом од обичне мртве иловаче ствара живот који гипсаним очима даје духа и израза свога осећања”. Њихова сарадња започела је још током Прве југословенске изложбе која је организована 1904. године у Београду, када је Мештровић имао свега 21 годину, а његова дела још нису имала оне карактеристике по којима је касније постао познат.³⁸

Уметност се овом великом ликовном манифестацијом показала и као могући инструмент актуелне политике, и зато су званични кругови у Краљевини Србији подржавали овај уметнички подухват. Идеја југословенског јединства већ је у то време спајала Надежду Петровић и Ивана Мештровића. Још у току изложбе дошло је до оснивања Прве југословенске колоније која је поред удружења „Лада” била почетак организовања заједничке активности ликовних уметника са јужнословенског простора.³⁹ Стварање колоније дошло је на основу разлаза између старије и млађе генерације, којој су припадали Мештровић и Надежда, усмерене ка остварењу интегралног југословенства, за разлику од старијих који су неговали одвојене националне културе. Циљ колоније био је упознавање свих југословенских покрајина од стране уметника који би ту стварали своја дела и доприносили духовном јединству овог простора. Мештровић је уз Надежду најватреније прихватио идеју Колоније, подржавао је и бранио у свакој прилици. Ипак, центар ове групе у Београду била је Надежда Петровић, захваљујући њеној интелигенцији, предузимљивости, енергији, другарству и гостољубљу. У кући њеног

38. Исто, стр.8, 118-121, 158, 413.

39. Катарина Амброзић, *Прва југословенска уметничка изложба у Београду 1904*, Историјски гласник 2, Београд 1971, стр. 94.

оца готово је увек у гостима био по неки њен колега. Међу онима који су ту били најчешће се налазио и Иван Мештровић.⁴⁰

Анексиона криза 1908. године и присаједињење Босне и Херцеговине Аустро-Угарској, изгледала је многим савременицима као потпуна пропаст идеје југословенства, ослобођења и уједињења свих ових народа у једну државу. Надежда је постала један од првих чланова *Народне одбране*, организације настале у то време, неуморно учествовала на многим демонстрацијама на којима је држала запаљиве патриотске говоре.⁴¹ Заједничка визија будућности народа којима су припадали изгледала је неизвесна и бесперспективна пред вољом великих сила. Мештровић се тада налазио у Паризу где је уређивао свој атеље, али је био у непрестаном контакту путем писама са Надеждом, која га је обавештавала о својим политичким акцијама и стремљењима. То је време када је почео да ради на свом Видовцадском храму који му је допео светску славу и признање. Мештровић је о том периоду говорио да је ношен еуфоријом „грозничаво, као у ватри, и са невјероватном снагом, брзином и невиђеним предањем све душе своје, почео да ваја и у гипсу лева своје нове радове: најпре *Милоша*, па *Удовице*, па *Срђу Злојољезу*, па редом читав народ кипова и трупова (торза)”.⁴²

Потпуни успех Мештровић је имао на великој Међународној изложби у Риму 1911, када је излагао у оквиру павиљона Србије, иако је био аустријски поданик. Ту је изложио своја најмонументалнија дела, она која су и данас позната и највреднија из његовог опуса: *Удовице*, *Обилића*, *Сећање*. То су актови изванредне снаге, настали из дубоког патриотског заноса са искреним креативним доживљајем који га је сачувао од било какве баналности.⁴³ Сецесионистички приступ у обради фигура код Мештровића био је у складу са потребом да се снажним наглашеним покретом у функцији националног мита на европској позорници, свечано и месијански говори о ослобођењу и уједињењу југословенских народа као божанској вољи и правди. Херакловски размахнут Мештровић, био је за политичаре продоран начин приказивања тежњи ка уједињењу, што је један од разлога финансирања ове изложбе, са толико скулптура из Мештровићевог Косовског циклуса, замишљене као доказ надмоћи Србије, југословенства и њихове културе на Бал-

40. Катарина Амброзић, *Прва југословенски уметничка колонија*, Зборник Народног музеја I, Београд 1958, стр. 264-265, 276, 278.

41. Катарина Амброзић, *Надежда Петровић*, стр. 259.

42. Ана Адамец, *Иван Мештровић 1883-1962*, Београд (без године издања).

43. Катарина Амброзић, *Павиљон Србије на међународној изложби у Риму 1911. године*, Зборник Народног музеја III, Београд 1960/61, стр. 259.

кану.⁴⁴ Успех на изложби није изостао. О Србији и југословенским уметницима сви су говорили, и то је била велика победа на интернационалној смотри, победа која је Србију уврстила у ред земаља о којима се мора водити рачуна и кад је реч о уметности.⁴⁵

И пре овог светског успеха Надеждина критика Мештровићевих дела и даље је била препуна похвала и еуфорије према уметнику „о коме Европа данас говори са дивљењем и поштовањем”. Поводом његових дела из Видовданског храма, изложених у Загребу 1909. године, непосредно после веома успеле Бечке изложбе, она је писала: „Мештровић ме је запањило, запленио, изненада дубоко потресао... колосалношћу својих идеја, композицијом, величином снаге генијалног схватања наше народне поезије. Ово само векови рађају и стварају... Цео дан сам јуче и данас у изложби и не могу да се одвојим од његових *Косовских јунака* и *Удовице*”. Ни касније, Надежда није променила своје мишљење о Мештровићевом делу. Поводом IV југословенске изложбе 1912. године у Београду, она је записала: „Психологија народна за Мештровића је једини интегрисани проблем, а стога су сва његова дела монументална, грандиозна, профетска... Иван Мештровић је српски народни профет, он је генијални вајар народне психе, народних идеала, векови су учествовали у стварању његовом.”⁴⁶ „Надежду и Мештровића везивала је сарадња и искрено пријатељство, како у уметности, приватном животу, тако и на идејном пољу стварања југословенске државе. Мештровић је Надежду називао „југословенска нада”. Срдачност која их је везивала видна је из обимне сачуване преписке, а од стране Ивана Мештровића, није заборављена и избледела ни после четири деценије далеко у Америци, што га је подстакло да прихвати понуду чачанске општине и изваја Надеждин споменик.

После Римске изложбе Иван Мештровић и његово вајарство постали су најбољи и најисплативији начин културне пропаганде Краљевине Србије. Он је активно излагао током Првог светског рата у Великој Британији промовишући Србију и идеју уједињења јужнословенских народа. Од 1922. он је професор на *Академији за умјетни обрју* у Загребу. У периоду између два светска рата излаже у земљи и иностранству и остварује низ својих архитектонских и вајарских планова као што су *Гроб незнаног јунака* на Авали, прва варијанта Његошевог маузолеја, споменик *Јосићу Јурају Широсмајеру* у Загребу, *Грџуру*

44. Miodrag Protić, *Jugoslovenska skulptura 1870-1950*, str. 19.

45. Катарина Амброзић, *Почетак Србије на међународној изложби у Риму 1911. године*, стр. 237-238.

46. Катарина Амброзић, *Надежда Петровић*, стр. 371.

*Нинском у Сплиту, Захвалносии Француској у Београду.*⁴⁷ Краљевина Југославија пуно је улагала у рад Ивана Мештровића. Постојало је убеђење да је откуп његових радова и организација изложби један од најсигурнијих начина културне афирмације у свету.⁴⁸ Током Другог светског рата Мештровић остаје у Загребу, где га усташе држе у некој врсти кућног притвора. Под непрестаном претњом да ће бити убијен, успева, захваљујући везама са католичком црквом, да 1942. године оде у Рим, а годину дана затим у Швајцарску, где је сачекао завршетак рата.⁴⁹

Мештровић је, захваљујући свом уметничком раду, био познато светско име у културним и политичким круговима Европе и Северне Америке. Из прагматичних разлога утемељења своје позиције након Другог светског рата, нове комунистичке власти у Југославији настојале су да издејствују његов повратак у земљу. То питање покренуто је још у лето 1945. године када је Мештровић боравио у Швајцарској, у време покушаја стварања бољег имиџа Титове власти на Западу, путем навођења уметника који има „светско име” да се јавно изјасни за комунистички покрет.⁵⁰ Та акција није успела, и Мештровић се није вратио у Титову Југославију, већ је из Швајцарске прешао у Италију, а 1947. године одлази у САД где постаје професор вајарства прво на Универзитету у Сиракузи, а од 1955. на Универзитету Нотре Даме у Саут Бенту, Индијана. Током 1954. Иван Мештровић добија америчко држављанство, и остаје у овој земљи све до своје смрти 1962. године.⁵¹ Ипак, покушаји приближавања Јосипа Броза овом уметнику настављени су и касније, али су искомпликовани Мештровићевим захтевом за ослобађање загребачког надбискупа Алојзија Степинца 1951. године, који му је спасио живот у НДХ. Две године касније, 1953, Мештровић се обратио и државном секретару САД са молбом да се изврши притисак на југословенску владу за ослобађање надбискупа. Ова епизода није сметала Јосипу Брозу и његовој власти да настави контакте са Иваном Ме-

47. *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, Zagreb 1964, str. 444-446.

48. Од свих ликовних уметника Мештровић је имао највеће приходе. Његова годишња апанажа, одређена приликом откупа Косовског циклуса, износила је 36.000 франака годишње (82.500 динара - што је у рангу министарске плате), држава није жалила новаца да широм света организује његове изложбе (примера ради, организовање изложбе у Америци 1929. године коштало је државу око 250.000 динара и 40.000 долара) и великодушно му је давала значајне суме за откуп многобројних радова (Љубодраг Димић, п.л., стр. 296-297).

49. *Enciklopedija likovnih umjetnosti 3*, str. 444-446.

50. Милап Терзић, *Уметник и политичка (Акција југословенске власији након Другог светског рата да се Иван Мештровић врати у земљу)*, Годишњак за друштвену историју III, Београд 1995, стр. 75-80.

51. Радмила Радић, *Сахрана Ивана Мештровића*, Годишњак за друштвену историју ИВ/2-3, Београд 1997, стр. 225-232.

штровићем, који је могао бити потпора политичке консолидације, и увек представљао могућност стварања боље слике Југославије у свету, јер било је „незгодно” да један тако познати уметник остане ван земље. Сам Мештровић одлагао је свој повратак у земљу наводећи низ разлога за такву одлуку. Сујетан на своје уметничко име, држао је “до себе”, не желећи да буде објекат за политичке циљеве, али није прекидао контакт. Остварен је и један кратак сусрет са Јосипом Брозом 1959. године на Брионима, али се у земљу није вратио.⁵²

Подизање споменика Надежди Петровић у Чачку 1955. године

Председник музејског савета Вук Петронијевић упутио је 12. јануара 1954. године писмо Ивану Мештровићу у САД са молбом да помогне идеји подизања споменика Надежди Петровић у Чачку. У свом обраћању Петронијевић је ову идеју темељио на сарадњи и заједничком раду Мештровића са Надеждом, како на уметничком тако и на политичком пољу пре Првог светског рата, у нади да ће прихватити молбу за вајање споменика, подсћајући уметника да би то био први његов рад у унутрашњости Србије.⁵³ Овом позиву придружио се и председник општине Радојко Крунић, који је истог дана упутио писмо Мештровићу, говорећи о напору општине да створи установе које би се бринуле о наслеђу прошлости.⁵⁴

Преписка је обављана преко југословенске амбасаде у САД, која је убрзо доставила Мештровићев одговор на молбу Музејског савета и општине Чачак. Уметник се, без обзира на поодмакле године и заузетост другим пословима, радо прихватио понуђеног посла, наводећи да то чини из разлога што је са Надеждом лично и њеном породицом био добар пријатељ.⁵⁵

По приспећу фотографија Надежде Петровић, које је затражио од општине Чачак, Мештровић је кренуо са израдом споменика. За свој рад није тражио материјалну надокнаду, кип у гипсу поклањао је, док је за све остале трошкове требало да се побрине општина Чачак. За изливање споменика у бронзи препоручио је *Умјетничку академију* у Загребу, са којом је и раније сарађивао, не одричући право Општини да се одлучи и за неку другу варијанту.⁵⁶

52. Милан Герзић, и.д., стр. 75-80.

53. НМЧ, Писмо Вука Петронијевића Ивану Мештровићу од 12. јануара 1954. године, И-1588.

54. НМЧ, Писмо Радојка Крунића Ивану Мештровићу 12. јануара 1954. године, И-1588.

55. НМЧ, Писмо Ивана Мештровића Вуку Петронијевићу од 20. фебруара 1954. године, И-1588.

56. НМЧ, Писмо Ивана Мештровића Радојку Крунићу од 8. маја 1954. године, И-1588.

Биста је била готова до октобра 1954. године. Упућена је бродом „Македонија” из Њујорка. Музејски савет у Чачку молио је Управу царине ФНРЈ да споменик ослободи од царине, услед недостатка материјалних средстава општине.⁵⁷ Споменик је по уметничковој препоруци упућен у Загреб, где је за његово изливање у бронзи Љеваоница умјетница тражила 220.000 динара, док су трошкови паковања и отпремања зарачунати посебно.⁵⁸

Ливење споменика у бронзи завршено је до почетка маја 1955. године. Након тога Мештровић је послао нацрте подножја споменика, које би требало да се изради од тврдог и трајног камена, препоручујући за тај рад јабланички гранит, саветујући у исто време да натпис на споменику буде кратак.⁵⁹

Споменик је у септембру 1955. допремљен у Чачак, а штампа је пренела ту вест наглашавајући да је то значајан догађај, поред израде монументалног споменика борцима изгинулим у Народној револуцији који ће ускоро такође бити постављен у граду.⁶⁰ Чачак је 24. и 25. септембра посетио и академик Вељко Петровић. Он је разгледао споменик палим борцима у изградњи, али и разговарао о месту на које ће се поставити споменик Надежди Петровић. Штампа је пренела незваничну вест да ће то бити сквер испред гимназије.⁶¹

Изградњи споменика палим борцима, који је постављен у центру града, придаван је далеко већи значај. Прилози за подизање овог обележја сакупљани су још током 1952. године.⁶² Штампа је редовно преносила темпо радова који су одмицали на централном градском тргу. Почетком јуна 1955. фигуре су већ биле на ливењу и очекивало се да ће ускоро бити пренесене у Чачак.⁶³ Расписан је и конкурс за гесло на споменику палим борцима, на који је до 16. августа 1955. године стигло 513 радова. Жири је до краја августа требао да објави резултате конкурса. Биле су предвиђене и награде. Прва је износила 20.000, друга 14.000 и

57. НМЧ, Писмо Вука Петронијевића Управи царине ФНРЈ од 29. октобра 1954. године, И-1588.

58. НМЧ, Писмо Љеваонице умјетница Народног музеју у Чачку од 10. фебруара 1955. године, И-1588.

59. НМЧ, Писмо Ивана Мештровића Радојку Крупићу од 5. маја 1955. године, И-1588.

60. *Споменик Надежди Петровић*, „Чачански глас” бр.35, Чачак, 14.09. 1955, стр. 5.

61. *Академик Вељко Петровић посетио Чачак*, „Чачански глас” бр.37, Чачак, 28. септембар 1955. стр. 4.

62. *Прилози за споменик палим борцима у Чачку*, „Чачански глас” бр.14., Чачак, 8. април 1952. стр. 2.

63. *Текст без наслова на првој сбирши лисћа*, „Чачански глас” бр.22, 8. јун 1955. стр. 1.

трећа 8.000 динара.⁶⁴ За свечано откривање споменика Савез бораца је формирао Одбор, који је одлучио да се споменик открије за Дан Републике, 29. новембра 1955. године.⁶⁵ Централни део споменика направљен је од усправног мермерног стуба. Лево и десно од стуба била су постављена два полулежећа мушка акта у натприродној величини, наглашене мускулатуре са болним грчевима који им изобличују лица. Цела композиција постављена је на мермерни плато саграђен на главном градском тргу, који је 29. октобра 1955. године променио име од Трга палих бораца у Трг устанка.⁶⁶

Свечано откривање споменика извршио је Петар Стамболић, на свечаности којој је присуствовало 20.000 грађана, како је пренела тадашња штампа. Приликом отварања одржао је говор у коме је окупљенима више причао о актуелним економским питањима него о споменику. Откривене скулптуре представљале су заробљеног и рањеног партизана, које симболишу непоколебљивост и чврсту народну борбу. Високи бели обелиск замишљен је као симбол победе. После откривања споменика одсвиран је посмртни марш, свечани вод је испалио плотун, након чега су положени букети и венци на споменик.⁶⁷

Не дуго затим, у недељу 11. децембра 1955. године, откривен је и споменик Надежди Петровић. Претходног дана одржана је свечана академија, а следећег дана споменик је открио академик Вељко Петровић. Поред речи којима је описан живот и уметнички значај Надежде Петровић, Вељко Петровић је нагласио да се морална висина неке средине може мерити и на основу односа према својим „заслужним синовима”. Након свечаности откривања споменика, којој је присуствовало неколико стотина грађана, отворена је и изложба Надеждиних слика изложених у згради Народног музеја. Поред Вељка Петровића и Васе Поморишца, делегата Удружења ликовних уметника Србије, свечаности су присуствовали у име Музејског савета и Вук Пестронијевић као и председник општине Михаило Златић.⁶⁸ Осим њих ту су били и чланови

64. Жири је радио у следећем саставу: Вељко Петровић, Ото Вихали-Мерин, Братислав Стојановић, Дојчило Митровић, Маргита Радовић, Исидор Јањић и Милорад Бараћ (*На конкурс за тесло на споменику палим борцима у Чачку стигло преко 500 писма*, „Чачански глас” бр.31, 17. август 1955, стр. 7).

65. *Споменик палим борцима у Чачку биће откривен 29. новембра*, „Чачански глас” бр. 37, Чачак, 28. септембар 1955, стр. 4.

66. ИАЧ, Народни одбор среза Чачак, К-8 бр. 777.

67. *Задруже треба да буду социјална привредна предузећа на селу-рекао је Петар Стамболић на откривању споменика палим борцима у Чачку*, „Борба” бр.283, Београд, 2. децембар 1955, стр. 4.

68. *Овај лепо споменик служиће за славу Надежди Петровић и на часни целом граду*, „Чачански глас” бр. 50, Чачак, 14. децембар 1955, стр. 5.

ви тадашњег Извршног већа Србије (владе) Драгослав Мутаповић, Милка Минић, као и члан Главног одбора Социјалистичког савеза радног народа Србије Милева Планојевић, народни посланик.⁶⁹

Стотине Мештровићевих радова, од великих јавних споменика и архитектонских споменика до интимних забележака у глини, расуто је широм простора бивше Југославије, као и Европе и Америке. На јужнословенском простору Мештровићеви споменици красе тргове у Сплиту, Загребу, Новом Саду, Београду и Чачку, као значајна дела овог уметника. Мештровић је извајао фигуру Надежде Петровић до испод појаса, са сликарском палетом у левој и кистом у десној руци. Стилски, овај споменик чини целину са портретом *Анђе Пејировић*, Надеждине сестре, у којима симболика преовлађује над реалистичким приступом. Ови радови настали су дуго година након смрти модела, када се црте лица губе из сећања.⁷⁰ Уметник је радио на основу фотографија, за које се жалио да су лоше, али са констатацијом да му је лик уметнице још увек довољно жив у сећању.⁷¹

Чачак је са спомеником Надежди Петровић добио значајно уметничко дело, које већ пола века украшава најлепши трг у граду, чиме је овај споменик постао један од симбола по којима се град препознаје. Али естетске вредности овог рада нису и једина „добит“ коју Чачак има од овог јавног обележја. Годину дана након откривања споменика, отворена је за то време велика изложба слика Надежде Петровић. После ове, отворена је 1957. изложба 15 уметника послератне генерације. Надеждин споменик, изложбе њених слика као и редовно организовање нових изложби навело је групу људи окупљених око Народног музеја у Чачку да се у славу Надежде Петровић организује стална ликовна манифестација. Тако је створен *Меморијал Надежде Пејировић* који је први пут одржан 1. септембра 1960. године. Одмах затим, 1961. године, основана је Уметничка галерија „Надежда Петровић“ која је за 40 година постојања организовала 21 меморијал који је данас најстарија ликовна манифестација у Србији, чиме није обogaћен и подигнут само културни ниво Чачка него и целе земље.⁷²

69. У Чачку откривен споменик Надежди Пејировић, „Борба“ бр.294, Београд, 12. децембар 1955, стр. 5.

70. Вера Ристић, *Предговор каталогу „Иван Мештровић (1883-1962)“*, Београд 1977, стр. 5-7.

71. НМЧ, Писмо Ивана Мештровића Љубици Луковић-Петровић од 22. априла 1954. године, И-1588.

72. Милица Петронијевић, *Меморијал Надежде Пејировић. Двадесет изложби 1960-1998*, стр.3-4,10; 21 Меморијал Надежде Петровић, Чачак 2000.

Споменик од кога је локална политичка елита много више „очекивала” премештен је исте 1961. године, што је занимљива подударност, због новог урбанистичког решења центра града, како је гласило званично објашњење. На одборској седници општине 5. априла решено је да се споменик и спомен костурница уклоне из центра града, и преместе у Лазовића парк (који се налази изван урбане целине Чачка).⁷³ Већ почетком јуна 1961. забележено је уклањање споменика из центра града.⁷⁴ После више сељења, споменик је уочи 4. јула 1991. године постављен на спољној страни круга предузећа „Цер”, где су 1941. и вршена стрељања партизана и њихових симпатизера, којима је споменик и посвећен. Овога пута откривање је извршио Милорад Ристановић, један од оних који су побегли са стрељања. Овај догађај нису пратиле уобичајене свечаности, које су по мишљењу организатора биле неприменене времену распада земље и отпочињања грађанског рата.⁷⁵

Локалне традиције на испиту времена

Модернизација друштва која је условила потребу стварања и слављења нових традиција у којима подизање јавних споменика има истакнуто место, кроз пример Чачка осликава сву слабост оријентације друштва које се опредељује за слављење личности и вредности из круга рата, страдања, политике и идеологије. Недостатак друштвене одговорности и добро осмишљене стратегије за будућност условило је дугогодишња лутања и одржавање осећања у коме смрт и патње из прошлости постају највише вредности на скали људског постојања. Пример подизања споменика палим борцима у центру Чачка, који је уклоњен за испуних шест година и данас егзистира потпуно маргинализован, далеко од очију јавности, убедљив је доказ пролазности доминације политике и идеологије у обликовању традиција и вредности друштва. Слична судбина прати и низ споменика насталих након овог, а који су требали да сведоче о револуцији и социјалистичкој изградњи у СФРЈ. Недостатак правих садржине која би привлачила људе и служила као подстицај за истинску васпитну улогу коју би традиција требало да има, ова обележја постала су интересантна само за музејске стручњаке који кроз њих анализирају уметнички, идеолошки и политички ход једног прошлог времена.

⁷³ На одборској седници усвојено више одлука. „Чачански глас” бр.19, Чачак, 12. април 1961. стр.9.

⁷⁴ Нове градске перспективе. „Чачански глас” бр.22, Чачак, 9. јун 1961, стр. 1.

⁷⁵ Вечерња поштом слободарима. „Чачански глас” бр.29, Чачак, 12.јул 1991, стр. 2.

Пример подизања споменика Надежди Петровић има сасвим другачију вредност и домет. Град је поред уметничке вредности споменика добио и манифестацију која живи више од четири деценије, симбол града, препознатљив у целој Србији. Симбол који кроз своје естетске, универзалне вредности премошћава културне разлике и речито говори језиком разумљивим свима, уметношћу и лепотом која надахњује. Везивање за традиције из домена културе и уметности, оплеменило је духовни живот средине и кроз проток времена дало боље резултате од слављења традиција везаних за политику и идеологију. На жалост, поред споменика Надежди Петровић, град Чачак је још само песнику Владиславу Петковићу Дису подигао споменик,⁷⁶ и никоме више из области уметности, али и науке и технике. Одбацivano је све оно што је везано за културу града и српског грађанског друштва, које је поништавано неговањем традиција народњачког концепта српске културе.⁷⁷ Резултат таквог рада је непрепознавање вредности које би послужиле за боље саморазумевање заједнице у којој живимо, премошћавање културне заосталости и припрему за виша културна јединства, која би обогатила и оплеменила живот и разбила осећај културне и цивилизацијске инфериорности.

76. Споменик је од 1963. године постао место на коме се одржава манифестација „Дисово пролеће“, још један од симбола по коме се Чачак препознаје у Србији (*У Чачку свечано откривен споменик песнику Владиславу Петковићу-Дису*, „Чачански глас“, бр.49, 17. децембар 1958, стр. 4-5).

77. Систем вредности који се формирао на руралним митовима у оквиру “цивилизације гуња и опанка” постављен је у XIX веку потпуно политички инструментализован у популистичкој политици радикала Николе Пашића, да би се на њега наслонили комунисти са својом визијом друштва „радног народа града и села” која је негирала српско грађанско друштво (Мирослав Јовановић, и.д., стр. 110-111).

ПРИЛОГ

Преписка између Општине Чачак и Ивана Мештровића која се чува у Народном музеју у Чачку у архивској збирци историјског одељења И-1588.

1. ПИСМО ВУКА ПЕТРОНИЈЕВИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ
12. 01. 1954. ГОДИНЕ

НАРОДНИ МУЗЕЈ

Бр. 8

12- И 1954 год

ЧАЧАК

Господину
Ивану Мештровићу, вајару

Поштовани господине Мештровићу,

У име Музејског савета Народног музеја у Чачку узимам слободу да Вам се обратим овим писмом у нади да ће оно моћи довољно да изрази наше поштовање према Вама и према Вашим делима којима се ми поносимо.

Светао лик нашег народа, уздигнут у борби за слободу и за независност до највишег херојства, Ви сте овековечили у скулптурама створеним на уметничком степену који се не превазилази. Стога народи Југославије са изразима задовољства примају свако ваше пово дело које пам упућујете.

Ми се сада обраћамо с надом која се везује за једну нашу молбу. Ви сте пре Првог светског рата заједно излагали и радили на југословенским пословима са сликарком Надеждом Петровић. Ми смо уверени да су Ваша сећања на њу пријатељска и топла, као нас, грађана Чачка, града према коме је ова, као читава њена породица, гајила своје најлепше завичајне симпатије. Она је рођена у Чачку у коме су деценије провели њени родитељи просветној радници, у граду коме је њена породица, сагласно са осећањима Надежде Петровић, предала сву заоставштину. У једној згради изванредне старе архитектуре (из времена од око 1835 године), која се налази у једном парку, смештиће се заоставштина Надежде Петровић и један део њених уметничких радова. Ова институција биће културни споменик Надежди Петровић, што је примљено са најлепшим задовољством код њене породице и културних радника.

Ми се надамо испуњењу наших жеља када Вам се овим писмом обраћамо. С обзиром на ваше некадашње пријатељство са Надеждом Петровић, ми Вас молимо да примите наш предлог да израдите њену бисту која би се поставила у парку пред зградом одређеном за Надеждину личну и уметничку заоставштину. Музеј Надежде Петровић са Вашом скулптуром био би изванредан споменик овој уметници и служио би подизању култа уметничког стварања.

Ми смо се Вама обратили да израдите Надеждину бисту, или споменик по концепцији коју би сте Ви дали, из разлога што би смо желели да Надеждина биста, или споменик, буду дело уметника тако великог значаја какав је

Ваш, и што се споменик овој жени, с којом сте Ви пекада уметнички заједно радили, подигне споменик у њеном родном граду у оквиру установе која треба да служи као трајан споменик на патриотску и уметничку личност Надежде Петровић. Поред тога унутрашњост Србије би добила први Ваш рад, и то баш у граду у Србији чије слободарство и југословенство инспиришу патриотизмом и братством.

Приправни смо да Вам упутимо детаљнија обавештења о месту где је пројектовано подизање споменика са планом терена и описом објекта у коме ће бити смештена заоставштина Надежде Петровић. Ми би смо Вам послали и збирку Надеждиних фотографија. С надама које су нас руководиле да Вам пишемо ово писмо ми очекујемо Ваш пријатељски одговор с великом захвалношћу унапред.

Са одличним поштовањем
Вук Петронијевић
(попис)
(Вук Петронијевић)
претседник Музејског савета
Народног музеја у Чачку

2. ПИСМО РАДОЈКА КРУНИЋА МЕШТРОВИЋУ 12. 01. 1954. ГОДИНЕ

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНИ ОДБОР ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ
Бр.298
12. I 1954 год
ЧАЧАК
Срез љубићкотрнавски

Поштовани господину Мештровићу,

Као претседнику Градске општине града Чачка част ми је да се придружим писму које Вам упућује Музејски савет Народног музеја у Чачку.

Наш град био би поносан на уметничко дело које би Ви створили за споменик на Надежду Петровић. Њен музеј у Чачку укључује се у културни напор нашег града да створи установе које ће чувати за покољења сведочанства о нашој прошлости испуњеној борбом за прогрес и за братство.

У Чачку је, уз помоћ научних и просветних радника, већ отворен Народни музеј у коме су смештена одељења: историјско, етнографско и археолошко. Одељења су богата материјалом. припремамо материјал за музеј Надежде Петровић, затим музеј библиотеку наше књиге и природњачки музеј. Особиту пажњу посвећујемо збирци такозваног средњовековног материјала у коме главни део чине рукописне књиге писане током XV и XVI века у манастирима у чачанској околини (углавном у Овчарско-Кабларској Клисури) коју су за народну културу у свом добу имали значајну улогу. Сав овај рад има завичајни карактер и односи се на територију чачанско-рудничког краја.

Својим спомеником Надежди Петровић Ви учинили да ваш рад на овим пословима буде на нивоу којим ће се поносити.

Придружујући се писму Музејског савета ја Вам у име града Чачка унапред захваљујем и упућујем здраве са много симпатија према Вашој личности коју високо ценим.

(Радојко Крунић)

потпис

Претседник Градске општине града Чачка,
учитељ

3. ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА ВУКУ ПЕТРОНИЈЕВИЋУ 20. 02. 1954. ГОДИНЕ

Ivan Mestrovic 817 Livingston Avenue Syracuse 10, New York Telephone 75-1170

Gospodin Vuk Petronijević
Pretsednik Muzejskog Saveta
Narodnog Muzeja u Čačku
Čačak, N.R. Srbija
Jugoslavija

20, II, 1954

Poštovani gospodine Petronijeviću,

Primio sam preko ambasadora Popovića vašе pismo, koje ste mi uputili u ime Muzejskog odbora a u vezi sa vašom idejom da podignete jedno spomen-poprse pok. Nadeždi Petrović.

Iako sam vrlo zauzet poslovima, a i podmakao u godinama, ja se vrlo rado oдаzivam vašој želji da napravim jednu Nadeždinu bistu a to iz razloga što sam bio sa njome kao i sa cijelom njezinom porodicom dobar prijatelj. Ona to i zaslužuje kao umjetnica i kao neumoran kulturni radnik u našој sredini. Izvolite nam poslati sve potrebne podatke: što više njezinih ličnih fotografija, te plan zgrade i okoliša i po mogućnosti fotografiju same zgrade pred koju bi došla spomen-bista.

Primite , poštovani gospodine Petronijeviću, izraze mog poštovanja.

Ivan Meštrović
(potpis)

4. ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА РАДОЈКУ КРУНИЋУ 20. 02. 1954. ГОДИНЕ

Ivan Mestrovic 817 Livingston Avenue Syracuse 10, New York Telephone 75-1170
Gospodin Radojko V. Krunić 20, II 1954
Pretsjednik Gradske opštine grada Čačka
Čačak, N.R. Srbija
Jugoslavija

Poštovani gospodine Pretsjedniče,

Primio sam preko Ambasadora Popovića vaše pismo u kojem preporučujete želju Muzejskog Odbora vašeg grada u vezi sa podizanjem jednog spomen –oprsja pok. Nadeždi Petrović.

Mogu vam odgovoriti da sam se odazvao njihovoj želji, makar da sam pretiran poslovima. Čim mi budu poslali potrebne podatke, ja ću se u prvom slobodnom vremenu prihvatiti posla da izvršim svoje obećanje.

Radujem se vašem nastojanju na polju kulturnog rada, te vam od srca čestitam i želim vama, kao i građanima Čačka, najbolji uspjeh.

Primite, poštovani gospodine Pretsjeđiće, moje tople pozdrave,

S poštovanjem,
Ivan Meštrović
(potpis)

5. ПИСМО РАДОЈКА КРУНИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ
6. 03. 1954. ГОДИНЕ

Господину Ивану Мештровићу,
Њујорк

Поштовани Господине Мештровићу,

Грађани Чачка, у чије име вам захваљујем на одлуци да израдите споменик Надежди Петровић, примају Ваше дело као једну од најзначајнијих културних и уметничких тековина које ће имати наш град. Овим спомеником, који ће чувати усломену на личност велике уметнице. Ви сте допринели у највећој мери нашим настојањима на културном подизању града. Своју захвалност понављамо са крајњом искреношћу и топлином.

У име грађана Чачка ја Вам, Поштовани Господине Мештровићу, упућујем пуно жеља за дуг и успешан рад и топле и срдачне поздраве.

Примите изразе мог дубоког поштовања и захвалности за ново дело које остављате својој домовини.

6 март 1954 године

Чачак

(потпис)
(Радојко Крунић)
учитељ
Претседник Градске општине
града Чачка

6. ПИСМО ЉУБИЦЕ ЛУКОВИЋ ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ
22. 03. 1954. ГОДИНЕ

Ивану Мештровићу

Београд 22 III 1954

Драги Иване

Твоје одазивање на жељу председника Града Чачка и Музејског одбора да пристапеш да израдиш споменик Надежди до срца ме је трепнуло.

Хвала ти Иване у име сени наше пок. Надежде - ти си много значио у ономе сретном добу - сретноме дому Мица Петровића - и поносита сам да си прихватио њихову понуду.

Како ће то бити дивно - када место Надеждиног рођења краси рад Ивана Мештровића.

Драги Иване - од наше многобројне породице која те је некада тако срдачно дочекивала у Ратарској 32 данас смо само нас две сестре ја и Мица Мишковић живе, сви су остали замрли, кућа родитељска за време бомбардовања 1941 год. Београда срушена је и изгорела до темеља слике, библиотека, иконе, графија и остале ствари, моје скупocene виолине - ја не свирам више.

Пинући ове редке ја видим целу нашу породицу са тобом у оној цветној башти, још сам теби благодарнија да не заборављаш нас.

Шаљем ти штампане Надеждине фотографије као допуна онима које ће Чачак послати како си тражио.

Ја већ видим како наш драги Иван клеса Надежду у џепом вечитом кретању и немиром духу - као таква - она је и умрла на ратишту покошана цегавим тифусом 1915 - 22 - III у Ваљеву, од јавности ожаљена: Косовка Девојка.

Као великог пријатеља наше Надежде и наше целе породице Тебе срдачно поздравља и целу твоју породицу

Љубица Луковић - Петровић
(потпис)

7. ПИСМО ВУКА ПЕТРОНИЈЕВИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ
28. 03. 1954. ГОДИНЕ

НАРОДНИ МУЗЕЈ

БР. 73

28 март 1954 год

ЧАЧАК

Господину Ивану Мештровићу,
Њујорк

Поштовани Господине Мештровићу,

За чланове Музејског савета Народног музеја у Чачку и за мене, Ваше писмо, које нам је стигло, претставља највеће задовољство. Примили смо га као испуњење наших очекивања која су пуна пријатељских осећања према Ва-

ма, и као потврду нашег поноса што ће родни град Надежде Петровић добити споменик који ће бити Ваше ново уметничко дело. Не могу а да и данас због тога не изразим радост наших грађана и своју.

Тај споменик, који ће за све нас у Југославији значити ново уметничко богатство и заувек служити као велика успомена на Надежду Петровић, испуњава нашу захвалност посебном топлином када сте се примили да га радите и поред Ваших година и многих других послова. Ми ће мо умети да ценимо Вашу одлуку.

Ове јесени навршава се осамдесет година од рођења Надежде Петровић. Прослава коју организујемо у Чачку биће централна пошто тада отварамо њен музеј. Ако би у септембру могли у оквиру ове годишњице да откријемо и њен споменик, то би био посебан културни догађај, а за нас највеће испуњење очекивања. Ми стога и хитамо да Вам пошаљемо Надеждине фотографије и ситуациони план уз који се налазе и објашњења.

Сматрам за своју дужност да вас обавестим о нашој приправности да у финансијској страни овога питања поступимо како нам јавите и да средства положимо где Ви будете желели.

Породица Надежде Петровић, која је била до узбуђења обрадована већићу да ће-те радити Надеждин Споменик, умолила нас је за Вашу адресу. Имали смо слободе да јој је дамо.

Поштовани господине Мештровићу, сматраћу за своју најпријатнију дужност да вам се јавим са потребним подацима и одговорима у свакој прилици када будете зажелели.

У име Музејског савета Народног музеја у Чачку и своје, ја Вам изјављујем пуно поштовање и упућујем топле поздраве.

Вук Петронијевић

/потпис/

(Вук Петронијевић)

председник Музејског савета
Народног музеја у Чачку

8. ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА ЉУБИЦИ ЛУКОВИЋ

22. IV. 1954.

Ivan Mestrovic 817 Livingston Avenue Syracuse 10, New York Telephone 75-1170

Ljubica Luković
25 Ljuba Stojanovića
Beograd, N.R.Srbija
Yugoslavia

22, IV, 1954

Draga Ljubice,

Hvala ti na pismo od 23, III, 1954. Meni je milo da ti je bila ugodna vijest što sam se odazvao Pretsjedniku Grada Čačka i Muzejskog Odbora da napravim spomen - poprsje naše pokojne Nadežde, koja nam je, ne samo rodbini, nego i prijateljima, ostala u nezabo-

ravnoj uspomeni. Vjeruj mi, draga Ljubice da ću rado izvršiti svoje obećanje da počastim uspomenu jednog prijatelja i jednog značajnog člana ondašnjih naših zajedničkih nastojanja.

Sa žalosti sam razabrao da su od mnogo brojne porodice čestitog Mite Petrovića svega dva člana živa, ti i tvoja sestra Mica. A kad je, i gdje, umro tvoj brat Rastko? Posljednji put sam ga vidio u Rimu na poslanstvu iza onog nesretnog atentata u Skupštini.

Često se sjećam gostoprimstva kod tvog oca u Ratarskoj 32, tvoje dobre majke i sviju vas a ponajviše tvoje zlatne sestre Andje.

Molim te da sa tvojom sestrom primiš moje najtoplije prijateljske pozdrave.

Ivan Meštrović

(potpis)

P.S. Primio sam one otiske Nadeždinog lika koje si mi poslala a takodjer i one koje su mi oni od Muzejskog Odbora poslali. Sve su slike dakako loše ali će mi pomoći da oživim lik pokojne Nadežde, koja mi je i onako u živoj uspomeni.

9. ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА РАДОЈКУ КРУНИЋУ 8.V 1954.ГОДИНЕ

Ivan Mestrovic 817 Livingston Avenue Syracuse 10, New York Telephone 75-1170

Gospodin Radojko Krunić,
Predsednik Gradske Opštine
Grada Čačka

8,V,1954

Poštovani gospodine Predsedniče,

Hvala vam na vašem pismu od 6. marta 1954 koje ste mi uputili u ime vaše opštine u vezi sa spomenikom pok. Nadežde Petrović. Kao što sam ranije pisao Odboru Muzeja kao i sestri pok. Nadežde, gosp. Ljubici Luković, ja sam se vrlo rado odazvao vašoj želji da se počasti uspomena Nadeždina u njezinom rodnom kraju. Čim sam dobio fotografije pokojnice i onu zgrade, pored koje će se spomenik postaviti, ja sam se dao na posao, sa čijim sam modelovanjem pri kraju – tako da će spomenik biti kroz koju nedjelju – dvije izliven u sadri (gipsu) i pripravan za odasiljanje. Makar da sam preopterećen poslom, ja sam se dao na posao odmah koliko zato što sam htio da vam spomenik bude na vrijeme gotov toliko da ispunim svoje obećanje i prijateljsko dugovanje.

Sada je na redu praktična strana da se zadatak privede kraju. Kao što sam obećao, ja za moj umjetnički rad ne tražim nikakove nagrade, i kip dogotovljen u sadri poklanjam a ostalo treba da brine Muzejski Odbor i vaša Opština. Te stvari za koje treba vi da se pobrinete bi bile sljedeće: Prvo, pakovanje i odašiljanje kipa u Domovinu i osiguranje za vrijeme transporta. Drugo, ljevanje u bronzi, i treće nabavljanje podnožja za spomenik.

Biti će najpodesnije da se obratite na Ministarstvo da ovo dađe nalog našem konzulatu u New Yorku da preuzme brigu oko ove tehničke strane, t.j. da podmiri trošak pakovanja, prevoz iz Syracuse u New York, te tovarenje na jednu jugoslovensku ladju i osigurninu. Označite isto vremeno adresu na koju treba da se sanduk sa kipom uputi. Najpo-

desnije će biti da se odmah uputi na ljevaonicu Umjetničke Akademije u Zagrebu koja će stvar, najsavjesnije izliti. Ako mislite da se isto tako dobro može izliti u Beogradu možete se i tamo poslati kip na ljevanje.

Kad vam kip pošaljem, poslati ću vam i srazmjere i oblik podnožja, koje će biti sasvim jednostavno i dosta nisko, obzirom na nisku i skromnu zgradu pored koje dolazi. Podnožje bi trebalo izraditi u trajnu i tvrdnu kamenu, po mogućnosti što tamnije boje, sive ili tamno-crvene. Molim vas da ove moje informacije saopštite i Muzejskom Odboru, kako ih nebi trebao posebno obavještavati.

Primitе, gospodine Predsedniče, izraze mog poštovanja i moje tople pozdrave.

Ivan Meštrović
(potpis)

10. ПИСМО СЛОБОДАНА САНАДЕРА ЉУБИЦИ ЛУКОВИЋ
28. 06. 1954. ГОДИНЕ

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНИ МУЗЕЈ
Бр. 193
28- VI 1954 год
ЧАЧАК

Госпођа Љубица Луковић, Београд Љубе Стојановића 25

Поштована госпођо Луковић, шаљемо Вам преписе оригинала Вашег писма господину Мештровићу и његов одговор вама.

Ми Вам се најлепше и најсрдније захваљујемо на Вашој пажњи и разумевању, јер ће целокупна преписка са господином Мештровићем у будућем музеју Ваше сестре имати своје одређено место.

Посебно Вас обавештавамо, знања ради, да смо вам преко народне банке на Вашу адресу послали 80.000 динара, на име откупа 16 ауторских табака, рукописа Вашег поштованог оца.

Молимо Вас да нас по пријему новца обавестите и пошаљете признаницу на Народни музеј у Чачку.

В.Д. Управника музеја,

/потпис/
(Слободан Санадер, кустос
приправник)

11. ПИСМО ВУКА ПЕТРОНИЈЕВИЋА УПРАВИ ЦАРИНЕ ФНРЈ
29. 10. 1954. ГОДИНЕ

365
29 октобар 4

УПРАВИ ЦАРИНЕ ФНРЈ

БЕОГРАД

Народни музеј града Чачка добио је бисту сликарке Надежде Петровић из САД од вајара Ивана Мешитровића. Биста је упућена нашим бродом „Македонија“ из Њујорка и предаће се на ливење Уметничкој ливници у Загребу /Илица 83/ пошто је уметник Мешитровић шаље изливену у гипсу. Биста ће у Чачку бити подигнута на јавном месту као родном граду велике сликарке Надежде Петровић.

Народни музеј умољава Управу царине да увођење у земљу овога споменика ослободи царине и којефицијепата, пошто је то уметничко дело намењено културном и естетском богаћењу нашег града, иначе први споменик у унутрашњости Србије који је израдио велики уметник Иван Мешитровић. Културна служба нашег музеја не располаже довољним новчаним средствима, па би ослобађање овог споменика од царине омогућило наш културно-научни рад и допринело да у Чачку имамо један споменик уметничке вредности.

У прилогу молбе достављамо вам оверен препис последњег Мешитровићевог писма у коме нас обавештава да је споменик готов и да га можемо у Њујорку подићи с тим да га у бронзи излијемо у Југославији.

С.ф. - С.п!

Председник Музејског савета

/потпис/
/Вук Петронијевић/
Народни посланик

12. ПИСМО ЉЕВАОНИЦЕ УМЈЕТНИНА ИЗ ЗАГРЕБА ОПШТИНИ ЧАЧАК 10. 02. 1955. ГОДИНЕ

LJEVAONICA UMJETNINA

ZAGREB, ILICA 85
TELEFON 39-363
TEKUĆI RAČUN KOD NAR. BANKE
406-502-0033

ZAGREB 10.11 1955.

NARODNI MUZEJ
ČAČAK

U vezi naše već ranije prepiske za ljevanje u broci poprsja Nadežde Petrović rad prof. Meštrovića, javljamo Vam slijedeće:

kod otvaranja sanduka ustanovljeno je, da u sanduku nema nacрта za kamen, niti bilo kakvih inače obavjesti.

Ovo poprsje je veličine: 1,20 X 0,76 m, komplicirane izradbe i za čije ljevanje treba uzeti najbolju bronzu, te će Vas ljevanje stajati Din.-220.000.-slovima: dvijestadvadeset hiljada Din.-

Ova cijena uzima se postavio Ljevaonica umjetnina Zagreb, a ostali troškovi oko pakovanja i otpreme zaračunat će se po stvarnim cijenama.

Same stvarne troškove prevoza iz New-Yorka do Zagreba nismo još primili od Transjuga, te čim dobijemo račun odmah ćemo Vam to dostaviti.

Sada Vam prifažemo kopiju zadnjeg dopisa u vezi prevoznih troškova Transjuga.

U očekivanju Vašeg odgovora.

S.F – S.N !

Direktor:
/potpis pečatak/

13. ПИСМО РАДОЈКА КРУНИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ 20. 02. 1955.
ГОДИНЕ

НАРОДНА РЕПУБЛИКА СРБИЈА
НАРОДНИ МУЗЕЈ

Бр. 179

20- II _ 1955 год

ЧАЧАК

Poštovani gospodine Meštroviću,

Sa osobitim zadovoljstvom primio sam Vaše pismo kojim nas Obaveštavate da ste pri završetku spomenika Nadeždi Petrović. Ova vest bila je najlepša potvrda naših očekivanja. Naš grad raspolagaće, zahvaljujući tako visokom razumevanju koje ste imali prema našim nastojanjima, jednim velikim umetničkim i kulturnim bogatstvom. Mogu Vam izjaviti da je svaki naš građanin ponosan što će u svojoj sredini imati Vaše umetničko delo. U ime čitavog grada, poštovani gospodine Meštroviću, ja ponavljam svoju zahvalnost.

O Vašem pismu odmah sam obavestio predsednika Muzejskog saveta, narodnog poslanika Vuka Petronijevića, koji se pridružuje mojim mislima i osećanjima upućenim tako velikom prijatelju grada Čačka kao što ste Vi.

Iako ste izjavili da nam spomenik ustupate besplatno, i da ne želite da naplatite nikakav autorski honorar, to našu obavezu prema Vama ne umanjuje.

Sada vas obaveštavam o praktičnoj strani izašiljanja spomenika i njegovog livenja, a u smislu Vašeg pisma:

Prvo, spomenik će se izliti u livnici Umjetničke akademije u Zagrebu (Ilica Broj 85) o čemu smo već u vezi sa livnicom. I mi se slažemo da je najbolje da se spomenik izlije u Zagrebu, pošto se tamo nalaze ljudi koji su već ranije radili na Vašim stvarima i imamo dovoljne garancije da će se posao najbolje obaviti.

Drugo, izašiljanje spomenika uradjeno je preko našeg diplomatskog predstavništva u Njujorku, o čemu vas obaveštavam.

Treće, prema Vašim uputstvima mi ćemo izraditi postolje za spomenik, samo bismo Vas zamolili da nam, po mogućstvu, javite i od kog kamena da izradimo postolje, to jest iz koga kraja i koga majdana da uzmemo kamen. Dimenzije postolja Vi ćete nam već uputiti.

Poštovani Gospodine Meštroviću, na kraju ovoga pisma obaveštavam Vas da sam na poslednjim izborima za narodne organe valsti (sreske, gradske i opštinske) izabran za pretsednika Sreskog narodnog odbora Sreza ljubičkotnavskog (Čačak), dok sam dosada bio pretsednik Gradskog narodnog odbora grada Čačka. Ja ću uzeti slobodu da se u ovom pitanju i dalje dopisujem sa Vama.

Primite, Poštovani Gospodine Meštroviću, izraze najiskrenijeg poštovanja i najtoplije pozdrave svih gradjana našeg grada, koji prema Vama gaje simpatije dubokog prijateljstva, kao i moje lično.

Radojko Krunic
(potpis)
/Radojko Krunic/
učitelj
pretsednik Sreskog narodnog
odbora Sreza ljubičkotnavskog
Čačak

14. ПИСМО РАДОЈКА КРУНИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ 12. 03. 1955. ГОДИНЕ

123

12 март 5

Господину ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ

ЊУЈОРК

Поштовани Господине Мештровићу, моја је прва дужност да учиним изјаву извињења што Вам после толико времена одговарам на писмо којим сте ме обавестили да сте нам, за Музеј Надежде Петровић у Чачку упутили њен споменик.

Дуго смо, на жалост, чекали пренос споменика, а онда транспорт до Загреба, где је тек недавно предат Љеваоници умјетнина. Споменик је стигао у изванредно добром стању, и већ је узет у ливници у рад. Лије мајстор који је излио више Ваших ствари, срећан што му је пао у део да ради на још једном Вашем делу. Споменик ће бити изливен до половине месеца априла, када ће се транспортовати у Чачак.

Тако се наша мисао о чувању трајне успомене на Надежду Петровић у њеном завичају, остварила на најплеменитији и највиднији начин захваљујући Вама. Ми с посебном пажњом ценимо Ваш одзив нашој молби, и поносимо се што у свом граду имамо дело тако славног и великог уметника. Ваша изјава да не примате хонорар на име награде коју смо били слободни да Вам понудимо, нас обавезује на трајно поштовање Вашег учешћа у стварању установе која ће чувати патриотски лик Надежде Петровић.

Када завршимо све техничке радње око ливења и постављања споменика, ми ће мо Вам послати фотографије споменика и писати посебан акт захвалности према Вама.

У овом писму слободан сам да Вас обавестим да се уз споменик налази Ваш план о изгледу и димензијама постоља. У очекивању тога плана могу Вам рећи да ћемо га остварити у свему по Вашој замисли, и димензије, и врсту камена, и боју камена. У овом питању молимо Вас да нам препоручите шта је најбоље, како би план у целини био најлепше остварен. Ми Вас молимо да разлози штедње ниуколико не ограничавају лепоту и потпуност Ваше концепције како треба да буде постоље.

С уверењем да ћу добити очекиван одговор, ја Вас, поштовани господине Мештровићу поздрављам у име грађана града Чачка, који су Вам захвални на тако дивном споменику, као и ја, што доживљавам, и у своје лично име.

/потпис/

/Радојко Крунић/

учитељ

Претседник Среског народног одбора
Среза Љубићкотрнавског
Чачак

15. ПИСМО ЉЕВАОНИЦЕ УМЈЕТНИНА ИЗ ЗАГРЕБА ОПШТИНИ
ЧАЧАК 15. 03. 1955. ГОДИНЕ

LJEVAONICA UMJETNINA

ZAGREB, ILICA 85

TELEFON 39-363

TEKUĆI RAČUN KOD NAR. BANKE

406-502-0033

ZAGREB 15. III 1955.

NARODNI MUZEJ

ČAČAK

U vezi našeg ranijeg dopisa u kojem smo Vas obavestili o cijeni ljevanja u bronci poprsja Nadežde Petrović rad prof.Meštrovića od 220.000.- i u istom pismu smo Vam dostavili kopiju prepisa troškova prevoza osiguranja od Transjuga Rijeka, ali do danas nismo dobili od Vas nikakav odgovor.

Kako nas Transjug ponovo potražuje u vezi tih troškova oko plaćanja to vas molimo da odmah odgovorite nam što se tiče ljevanja, a što se tiče prevoza Transjug Rijeka Zagreb Masarykova br,22, mi smo uputili takodjer Transjug da se obrate direktno na Vas.

Što se tiče samog ljevanja molili bi Vas da nam uputite nalog da li se to lijeње treba izvršiti ili ne, tako da mi možemo pristupiti radu.

Moli se za što hitniji odgovor.

S.F S.N

Direktor

/potpis nečitak/

16. ПИСМО СЛОБОДАНА САНАДЕРА НАРОДНОМ ОДБОРУ
ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ У ЧАЧКУ 26. 03. 1955. ГОДИНЕ

158
26 март 5

НАРОДНОМ ОДБОРУ ГРАДСКЕ ОПШТИНЕ
у ЧАЧКУ

Музејски савет народног музеја у Чачку донео је одлуку да у посебној згради отвори "Музеј Надежде Петровић". Као најподеснија зграда која би дошла у обзир за овај музеј, је стара Васићева кућа у улици Бате Јанковића број 45.

Надежда Петровић, као велики уметник и родољуб заслужује да добије на овај начин признање у свом завичају које она и заслужује. Ова културна установа за коју је вајар Мештровић већ израдио споменик служиће на понос граду Чачку и целој нашој земљи.

Молимо НОГО Општине да у циљу општих интереса нашег града омогући музеју да дође у посед поменуте куће, пошто је власник вољан да је прода или замени.

Смрт фашизму – Слобода Народу !

В.Д. Директора музеја

/потпис/
/Слободан Санадер/

17. ПИСМО ИВАНА МЕШТРОВИЋА РАДОЈКУ КРУНИЋУ
05. 05. 1955. ГОДИНЕ

Ivan Mestrovic 817 Livingston Avenue Syracuse 10, New York Telephone 75-1170

Gosp Radojko Krunić
Predsjednik Sreskog Narodnog Odbora
Čačka

5 маја 1955

Poštovani gosp. Predsjedniče:

Javljam mi iz Zagreba, da je portret spomenik pokojne Nadežde Petrović taman dovršen u bronzi, pa se ne sjećajući jesam li vam nacrt za podnožje poslao ili nisam šaljem Vam kopiju nacrta za podnožje. Kako će te vidjeti podnožje je vrlo jednostavno i mislim da će odgovarati i ovoj skulpturi i svojoj okolini. Ono bi trebalo, kako sam već ranije pisao, biti izvedeno u tvrdom i trajnom kamenu. Držim da će zato biti najzgodniji Jablanički granit, koji se dobro uskladuje sa bronzom. Možda će biti najzgodnije da se obratite na klesarsku radnju Lovro Bilinac Ilića 157A. Zagreb, koji će sigurno imati na skladištu koma-

de ove veličine i obraditi ih i poslati Vam ih brzo. Kako iz nacрта vidite radi se o dva komada, stepenice i kocke pod samom statuom. Poželjno bi bilo da okolo podnožja u razini zemlje, postavite kocke od istog kamena obradene grubo, a samo podnožje da bude obrušeno i lagano polirano kao ono na spomeniku Neznamom Junaku na Avali.

Veselim se sa vama da ćete eto uskoro privedi kraju Vašu hvale vrijednu zamisao da postavite spomenik našoj Nadi Petrović, koja je to svojim radom zaslužila.

Primate, gospodine predsjedniče, moje srdačne
pozdrave i poštovanje
Ivan Meštrović
/potpis/

P.S. Kakav ćete natpis metnuti na spomenik, to je razumije se Vaša stvar i Vi ćete dati kamenorescu, koji bilo da bio tekst. Ako smijem, ja bi Vam sa svoje strane savjetovao da bude što kraći.

18. ПИСМО ВУКА ПЕТРОНИЈЕВИЋА ИЗВРШНОМ ВЕЋУ Н. Р. СРБИЈЕ 01. 07. 1955. ГОДИНЕ

285

1 јули 5

ИЗВРШНОМ ВЕЋУ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

БЕОГРАД

Музејски савет народног музеја у Чачку рестаурира под стручном контролом и под руководством Завода за чување споменика културе Србије, једну зграду значајне архитектуре из прве половине прошлог века, која је намењена за музеј сликарке Надежде Петровић:

Надежда Петровић, велика уметница и једна од најистакнутија жена Србије из почетка овог века, која је као патриоткиња дала и свој живот на војној дужности у Првом светском рату, рођена је у Чачку, и њен родни крај отвара музеј у коме ће бити сликарски радови, њене ствари и књиге, мање сликарске скице и други подаци. Тај материјал који са разних страна, од поједицаца и са других места где је пропадао, чиме се затирао јавни пут и рад једне наше велике и у историји уметности истакнуте личности, биће у музеју, који ће претстављати један наш нови и значајан културни споменик а истовремено могућност за изучавање уметничког рада Надежде Петровић. Културну садржину овога музеја употпуњава уметничка скулптура Надежде Петровић коју је израдио вајар Иван Мештровић а која је већ стигла у земљу. Овај споменик биће у дворишту музеја Надежде Петровић.

За довршење рестаураторских послова на објекту, Музејском савету, односно заводу за чување споменика културе Србије потребно је још 357.000 динара. Обраћамо се Извршном већу Србије да нам за овај циљ додели потреб-

пу суму од 357.000 динара, како би довршили посао на коме радимо већ две године.

Овај музеј и споменик Надежди Петровић претстављаће изванредно културно уметничко дело и у културно-уметничком стварању бити један истакнут резултат.

Претседник Музејског савета

/Вук Петронијевић/

19. ПИСМО ЉЕВАОНИЦЕ УМЈЕТНИНА ИЗ ЗАГРЕБА ОПШТИНИ
ЧАЧАК 08. 07. 1955. ГОДИНЕ

LJEVAONICA UMJETNINA
ZAGREB, ILICA 85
TELEFON 39-363
TEKUĆI RAČUN KOD NAR. BANKE
406-502-0033

ZAGREB 8.VII.1955.

NARODNI MUZEJ

ČAČAK

U vezi izvršenog odljeva u bronci poprsja Nadežde Petrović rad prof.Meštrović, u prilogu Vam dostavljamo račun za ljevanje pa Vas molimo da nam dostavite odmah ostatak novca od Din.111.500.-i da nam javite kuda da pošaljemo odljev.

Što se tiče sadrenog modela, koje smo predali drugu Dr.Čurčinu, Zagreb, kojem je poklonio prof.Meštrović pismeno, te smo istom i uručili.

Moli se naslov, da nam dostavi novac na naš rač kod Nar.banke 406-T-334 i obavjestiti kada da pošaljemo brončani odljev.

S.F. – S.N.

Direktor
/potpis nečitak/

20. ПИСМО МИХАИЛА ЗЛАТИЋА ИВАНУ МЕШТРОВИЋУ
29. 12. 1955. ГОДИНЕ

IVAN MEŠTROVIĆ

COLLEGE OF ARTS AND LETTERS,
UNIVERSITY OF NOTRE DAME
NOTRE DAME
INDIANA
U.S.A.

Poštovani Gospodine Meštroviću,

Našu iskrenu zahvalnost na tako velikom umetničkom delu, spomeniku Nadeždi Petrović koji ste poklonili gradu Čačku, ističemo kao svoju prvu misao, i svoje osećanje, kada pišemo Vama. Obavezuje me da to izjavim i raspoloženje svih građana rodnog grada Nadežde Petrović, tako ponosnog na ovo sjajno i veliko umetničko delo našeg slavnog mastora.

Ja Vam pišem, poštovani gospodine Meštroviću, kao predsednik Opštine grada Čačka, na kojoj sam dužnosti zamenio našeg druga Radojka Krunića koji se ranije s Vama dopisivao, a koji je sada na dužnosti u Sreskom narodnom odboru Sreza Čačak, i u čije Vam ime upućujem puno poštovanje i prijateljske pozdrave.

Prenesen ovaj spomenik iz Zagreba, posle livenja, on je kod nas izazvao divljenje. Videći ga, naši građani izjavili su želju da se spomenik, umesto kraj zgrade stare arhitekture namenjene muzeju Nadežde Petrović, postavi na skveru koji se nalazi na jednom od najlepših trgova grada, i time više javno istakne. Ovaj trg okružen je zgradama gimnazije, osnovne škole, Narodnog odbora i crkvom. I mi smo sa zadovoljstvom izišli u susret toj želji. Izradili smo postolje od jablaničkog granita u dimenzijama koje ste Vi odredili i ovih dana otkrili spomenik vezujući taj čin za četrdesetogodišnjicu smrti Nadežde Petrović koja je umrla 1915 godine.

Naša svečanost otkrivanja spomenika bila je divan izraz pijeteta koji je rodni grad iskazao prema velikoj umetnici i patriotkinji, i istovremeno zahvalnost Vama na poklonu kojim se mi ponosimo. To je prvi Vaš spomenik u unutrašnjosti Srbije, i to je tako istaknut momenat u našem gradu i u Srbiji.

Spomenik je otkrio akademik Veljko Petrović i u svom govoru istakao umetničku vrednost vašeg dela. Govorio je i predsednik Udruženja likovnih umetnika. Ja sam u ime grada primio spomenik na čuvanje, predat javnosti posle svečanog otkrivanja.

Svečanosti su prisustvovali predstavnici vlade Narodne Republike Srbije iz Beograda, delegati narodne vlasti iz Zagreba, mnogi predstavnici našeg kulturnog i javnog života, ogromna masa građana i učenici škola. Bila je prisutna i sestra pokojne Nadežde Petrović, gospođa Ljubica Luković-Petrović, kao i ostali članovi rodbine koji su s krajnjim uzbuđenjem učestvovali u ovoj svečanosti.

Otkriven spomenik impresionirao je prisutne. Mesto gde je postavljen ispunjeno je jako lepim umetničkim delom, punim topline. Po uverenju svih učesnika, on je postavljen na mesto koje mu bez pogovora odgovara. Intiman prostor ovoga trga tako je ispunjen najlepšom skulpturom koju naš grad može imati.

U muzeju potom je otvorena izložba Nadeždenih slika. Zvanični deo svečanosti time je bio završen.

Svi naši gosti na ovoj svečanosti ispunjeni su osećanjem prijatnosti i priznanja prema vašem delu i Vašem odzivu našoj želji izraženoj pre dve godine da nam napravite Nadeždin spomenik.

Za grad Čačak, poštovani Gospodine Meštroviću, Vi ne ostajete samo kao naš najveći umetnik. Prijateljstvo koje gajimo prema Vama daje nam slobode da Vas pozovemo kao gosta našeg grada. Očekujemo da Vaše godine i udaljenost neće omesti lično i neposredno izražavanje našeg prijateljstva, koje tako iskreno i toplo gajimo prema Vama. Želimo da kažemo da bi Vi za sve vreme svoga boravka u Jugoslaviji bili gost našeg grada. Pozitivan odgovor na ovu našu želju bio bi naše iskreno zadovoljstvo.

Upućujući Vam pozdrave u ime svih građana grada Čačka, ja ponavljam svoju zahvalnost na umetničkom delu koje ste nam poklonili i čestitam vam Novu godinu 1956 sa željom za Vaš dug život.

Izjavljujem Vam svoje poštovanje i srdačno Vas pozdravljam.

29.XII.1955
Čačak

/potpis/
/Mihailo Zlatić/
Predsednik Opštine grada Čačka

POLITICS, ART AND CREATION OF TRADITIONS (The establishment of Nadežda Petrović monument in Čačak in 1955)

Modernization in the society induced the necessity for creating and celebrating new traditions in which memorials hold a special place. Čačak exemplifies all the weakness of the social orientation, which celebrate the personality and values from the war, suffering, politics and ideology. Lack of social responsibility and well-developed strategy for the future led to long-term wandering and preservation of the feelings in which death and sufferings from the past are major values on the scale of human existence. Lack of the right contents which would attract people and inspire the real educational role which tradition should have, made these features interesting only for museum experts, who via them analyze artistic, ideological and political development of the past.

The establishment of Nadežda Petrović memorial has a completely different value and intention. Apart from artistic value of the monument, the town got the manifestation which has been going on for four decades, the symbol of the town, recognizable in the whole Serbia. Via its aesthetic, universal values, the symbol spans cultural differences and eloquently and understandably testifies to itself, displaying an inspiring art and beauty. Focusing on traditions within culture and art enriched religious life of the town and, with the time, better results were achieved as compared to celebrating the traditions related to politics and ideolo-

gy. Unfortunately, apart from Nadežda Petrović memorial, the town of Čačak only set up the monument to the memory of Vladislav Petković Dis, a poet, and to nobody else either from the field of art, or science and technology. All items related to the culture of the town and Serbian middle-class society were rejected; they were annulled by cherishing traditions from the folk concept of the Serbian culture. The result was a failure in recognizing the values which would serve for better self-understanding of the community we live in, spanning of cultural backwardness and preparation for higher cultural unities, which would enrich and dignify the life and annul the feeling of cultural and civilizational inferiority.

Miloš Timotijević

POLITIQUE, ART ET INSTITUTION DES TRADITIONS

(A propos de l'élévation du monument à la mémoire de Nadežda Petrović en 1955 à Tchatchak)

La modernisation de la société a engendré le besoin d'instituer de nouvelles traditions, parmi lesquelles l'élévation des monuments publics occupe une place importante. L'exemple de la ville de Tchatchak reflète tous les défauts des tendances de la société à opter pour l'exaltation des personnalités et des valeurs appartenant aux domaines de la guerre, des supplices, de la politique et de l'idéologie. Le manque de responsabilité sociale et d'une stratégie pertinente quant à l'avenir entraînaient, pendant des années, des tâtonnements et la persistance d'un climat où la mort et les souffrances devenaient les valeurs les plus hautes de la vie humaine. Le défaut d'existence d'un contenu de bon aloi qui aurait pu attirer les gens et étoffer le rôle éducateur que la tradition devrait avoir, a fait que les monuments n'étaient intéressants que pour les professionnels des musées qui s'y penchaient pour analyser le cheminement de l'art, de l'idéologie et de la politique d'une époque révolue.

L'exemple offert par l'élévation du monument à la mémoire de Nadežda Petrović a une valeur et une portée toutes différentes. En plus de la haute qualité artistique de l'œuvre, Tchatchak s'est vue doter d'une sculpture qui, par sa présence, longue de plus de quatre décennies, est devenue le symbole de cette ville, reconnaissable dans toute la Serbie. Symbole qui, grâce à ses valeurs esthétiques universelles, efface les différences de culture par un langage que tout le monde comprend, – l'art et une beauté inspiratrice. L'attachement à la tradition dans les domaines de la culture et de l'art a ennobli la vie spirituelle de la ville, si bien que, avec le temps, les résultats atteints se sont avérés meilleurs que ceux que l'on ob-

tenait en célébrant les personnalités et les dates relatives à la politique et à l'idéologie. Malheureusement, à part le monument élevé à la mémoire de Nadežda Petrović; la ville de Tschatchak a honoré de la même manière seul le poète Vladislav Petković-Dis, en oubliant toutes les autres célébrités, non seulement celles du domaine de l'art, mais aussi celles des domaines de la science et de la technique. On rejetait tout ce qui avait trait à la vie urbaine et à la société bourgeoise pour favoriser, en revanche, une tradition selon une conception vulgarisée de la culture serbe. Cette manière d'agir empêchait la reconnaissance des valeurs qui auraient pu nous permettre de mieux nous comprendre au sein de la communauté dans laquelle nous vivons, de rattraper le retard sur le plan de la culture et de nous préparer pour des intégrations culturelles d'un niveau élevé, propres à enrichir et à ennoblir la vie, ce qui nous débarrasserait du sentiment d'infériorité quant à la culture et à la civilisation de notre temps.

Miloš Timotijević

Споменик Надежди Петровић у Чачку, рад Ивана Мештровића

Споменик палим борцима у центру града
(фотографија из 1956. год.)

Споменик палим борцима у центру града
(фотографија из 1956. год.)